

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Erik Gamby

HEINRICH/ALBERT AUGUST ANDERS

**EN SOCIALISTISK AGENT PÅ FOTVANDRING
I SVERIGE OCH NORGE
ÅR 1847**

Mit einer Nachschrift:

**Ein sozialistischer Agent in Schweden und Norwegen im
Jahre 1847**

BOKGILLET

Erik Gamby

HEINRICH / ALBERT AUGUST ANDERS

En socialistisk agent på fotvandring i Sverige och Norge
år 1847

Mit einer Nachschrift:

Ein sozialistischer Agent in Schweden und Norwegen im
Jahre 1847

BOKGILLET / UPPSALA

HEINRICH / ALBERT AUGUST ANDERS

En socialistisk agent i Sverige och Norge 1847

Söndagen den 23 maj 1847 satt en tysk typograf i Uppsala och skrev på ett brev till Bund der Gerechten (De rättfärdigas förbund) i London. Han var c:a 45 år gammal och enligt sin självbiografi av medellängd och kraftigt byggd med breda axlar, hade glest brunt hår och blå ögon samt ett stort skägg.¹ Han hade en vandringsbok för gesäller som var utställd på Heinrich i Stockholmspolisens resanderegister: "Henrik" - Anders. Vem han egentligen var är emellertid oklart. Han är nämligen också känd under namnet Albert August Anders.² Under det namnet har han givit ut en rad skildringar av sina vandringar i olika världsdelar.³ Där uppger han sig vara från Sachsen, men i Stockholmspolisens register står han upptagen som preussisk medborgare. Som fädernestad uppger han i sina böcker Dresden, men i en notis om honom i Norrlands-Posten uppges han vara född i Königsberg.⁴ Det finns ett tjugotal orter med det namnet i Tyskland. Eftersom identiteten mellan de båda Anders emellertid tycks vara otvivelaktig får man hoppas att kommande arkivfynd kan ge upplysningar som förklarar de motstridiga uppgifterna.⁵

Enligt självbiografin var Anders i sin ungdom affärsman i Dresden. Därifrån rymde han undan fordringsägare och tog värvning hos de franska zuaverna (d. v. s. främlingslegionärerna), som 1831 ockuperade Algier. Om sina äventyr där skrev han sin första bok, som därefter i omarbetat skick utkom i nya upplagor allteftersom Anders vandrade vida omkring i världen. Han försörjde sig genom att sälja sin bok och litografier med motiv från Algeriet. Under resorna tog han kontakt med märkliga personer och samlade deras autografer i ett album, som han förevisade på de platser dit han anlände. Våren 1843 innehöll detta album 4000 namnteckningar.⁶ När Anders i slutet av 1845 dök upp i London väckte han sådan uppmärksamhet i exiltyskarnas socialistiska organisation Bund der Gerechten att han särskilt omnämns som resenär och poet i ett brev som förbundsstyrelsens ordförande, Karl Schapper, i november 1846 skrev till den av Karl Marx ledda kommunistiska korrespondensbyrån i Bryssel:⁷

Många av våra medlemmar skriver dikter, av vilka de flesta, om också inte metriskt riktiga likväl till innehållet är utmärkta. Vi bilägger en dikt av Anders, som till fots har vandrat genom Europa, Asien och Afrika och upplevt de äventyrligaste öden och nu med sann entusiasm är varmt tillgiven våra grundsatser. Han är typograf.

Den bilagda dikten har tyvärr gått förlorad.

Att Anders på våren 1847 befann sig i Uppsala har sin särskilda historia. I början av år 1847 hade Bund der Gerechten fått märkliga underrättelser från Sverige. Någon hade meddelat att de socialistiska idéerna gjort stora framsteg i Sverige,

"fast de ännu tycks vara något uppblandade med kristendom".⁸
 Man planerade att upprätta proletärföreningar i alla delar av Sverige, hette det, och en sådan hade nyss bildats i Stockholm. För att hjälpa till med organisationsarbetet beslöt Bund der Gerechten att skicka en "emissarie" till Sverige. Därtill utsågs Anders, och det brev han skrev i Uppsala var den första rapporten han skickade om sin resa. Han var med andra ord den förste socialistiske agitatorn som besökt vårt land.

För att klarlägga bakgrunden till Anders' resa måste vi nu gå något tillbaka i tiden. Bund der Gerechten bildades i Paris 1836 som en socialistisk utbrytning ur en organisation av exiltyskar, Bund der Geächteten. Till de mest kända medlemmarna i den nya organisationen hörde Wilhelm Weitling och Karl Schapper. Organisationen deltog i maj 1839 i ett misslyckat upprorsförsök i Paris, vilket fick till följd att organisationen förbjöds och dess medlemmar hamnade i fängelse eller flydde utomlands. Weitling utvandrade till Schweiz och Schapper till England. 1840 bildades i London en systerorganisation till den rekonstruerade Parisorganisationen. Efterhand utvecklades Londonföreningen till en central för den socialistiska propagandan i Tyskland och övertog i slutet av 1846 ledningen för hela förbundet. Till denna organisation anslöt sig i början av 1847 Karl Marx och Friedrich Engels, som i Bryssel hade upprättat en korrespondensbyrå för socialistisk propaganda. I juni 1847 anordnades på dess initiativ den första socialistiska (kommunistiska) kongressen, där strategin för den kommande världsrevolutionen skulle läggas upp. Det var denna organisation som vid en ny kongress i november-december

1847 gav Marx i uppdrag att utarbeta den programskrift som numera är känd under namnet Kommunistiska manifestet, och som utgavs i slutet av februari 1848.

Även om såväl Marx som Engels redan i början av 1847 var medlemmar av Bund der Gerechten hade de ännu inte fått något nämnvärt inflytande på förbundets ideologi. Av större betydelse var den franske utopisten Etienne Cabet's kristligt färgade "icariska kommunism som tänkte sig ett maktövertagande på fredlig väg, innebärande införande av ett socialiserat samhälle, d. v. s. avskaffande av privategendomen och införande av egendomsgemenskap. Rörelsen kallade sig därför kommunistisk - av franska "communauté", gemenskap - en beteckning som omkring 1850 fick vika för termen socialdemokrati, tills den gamla beteckningen efter ryska revolutionen 1918 återupptogs av Lenin.

Den socialism som Albert Anders sökte sprida i Sverige var sålunda av det slag som hos Marx går under beteckningen "utopisk" och senare, i Kommunistiska manifestet, bekämpades av honom. Där om hade emellertid Anders säkerligen ingen aning när han den 25 mars 1847 fick sin vandringsbok viserad på svenska beskickningen i London. Han fyllde sin ränsel med socialistiska propagandaskrifter och kom över Helsingör-Helsingborg in i Sverige. Där vandrade han upp genom landet och var den 18 maj i Stockholm.⁹ Här tog han kontakt med därvarande "kommunister", bland vilka kan nämnas antikvariatsbokhandlaren Pär Göttek, skräddaregesällerna Sven Trägårdh och Olof Renhult, samt hantverksgesäller i den två år tidigare bildade Bildningscirkeln och det nystartade Skandinaviska sällskapet. Denna senare orga-

nisation var en utbrytning ur Bildningscirkeln, som kommit att domineras av borgerliga intellektuella, och avsåg att tillvarata arbetsfolkets, d. v. s. hantverksarbetarnas intressen. Det var förmodligen på Anders' initiativ som det nu bildades en hemlig politisk organisation med anslutning till Bund der Gerechten i London.¹⁰

Den 22 maj 1847 vandrade Anders vidare norrut, och från Uppsala skrev han sin första rapport om resultatet av resan. Denna och andra rapporter som Anders skrivit har tyvärr gått förlorade, men ett sammandrag av uppgifterna i hans brev till Bund der Gerechten har lämnats i ett litograferat cirkulär som förbundet i september 1847 skickade ut till sina medlemsorganisationer.¹¹

Här heter det:

Från en härifrån utsänd emissarie, vilken rest över Helsingör till Sverige och genomkorsat landet till fots, erhöll vi ett brev, daterat Uppsala den 23 maj. Denne hade här i London fyllt sin ränsel med kommunistiska flygblad och lyckligt fört dem över gränsen till Sverige. Han skriver till oss att han i alla städer, där det fanns tyska arbetare, besökt dem i deras verkstäder, delat ut sina skrifter bland dem och vunnit stor genklang för sina läror bland dem. Eftersom han inte kunde få något arbete kunde han inte stanna länge nog på någonort för att grunda organisationer. I Stockholm överlämnade han till därvarande organisation (vår kommunistiska förpost i Norden) centralstyrelsens två första skrivelser och ingöt nytt mod hos därvarande bröder. Från Stockholm vandrade han till Uppsala och därifrån till Gävle, där han arbetade en tid, och nu är han på väg till Umeå och Torneå. En kommunistisk emissarie bland lapparna!

I Gävle fick Anders arbete som sättare på Norrlands-Posten, en tidning som utgavs av den ultraliberale A. P. Landin. Denne blev mycket imponerad av Anders' vidsträckta resor, och den 4

juni 1847 publicerades i tidningen en agitatorisk dikt på tyska, "Die Arbeit hoch!", som skrivits av Anders, samt en presentation av poeten, vilken uppträder med binamnet "Lavirer" (motvindskryssaren):¹²

Den ej ringa delen av vår publik som är bekant med tyska språket tro vi oss göra ett nöje med att meddela detta lika kraftfulla som vackra poem. Författaren är sedan en kort tid sättare på denna tidnings tryckeri och, såsom det synes av poemets hela hållning, en ivrig förfäktare av den sociala reformen. Binamnet "Lavirer" (loveraren) har sin anledning i de vidlyftiga resor han gjort. Hr Anders lämnade 1839 sin fädernestad Königsberg och begynte sitt vandrarsliv, vars utsträckning till tre världsdelar och de mångfaldiga äventyr han därunder upplevat giva honom en plats bland nyare tidens anmärkningsvärdare resenärer. Hr A. har besökt bland andra, följande länder: Sydtyskland, Schweiz, Sardinien, Övre Italien, Istrien, Croatien, Ungern, Siebenbürgen, Bukowina, Moldau, Walachiet, Serbien, Turkiet, Grekland; därifrån till Asien: Adolien; Afrika: Egypten, Nubien ända till andra Nilfallet; härifrån över Röda havet till Arabien, Palestina, Syrien, Kurdistan, Persien, Ostindien; härifrån kom han hösten 1845 till England, varifrån han denna vår begav sig till Sverige och för närvarande vilar ut för en tid i Gefle. Man skulle knappast kunna anse denna vanderlust trolig, om den icke bestyrkes av konsulat- och andra anteckningar i hans vandringsbok och av de övriga dokument, varmed han är försedd.

Kort därefter vandrade Anders vidare mot nordliga Sverige. Några spår av honom på de orter han besökt har jag inte kunnat finna, men enligt uppgiften i cirkuläret från hans uppdragsgivare har han ju besökt Umeå och Torneå. Den 3 augusti 1848 publicerades i Norrlands-Posten ett senkommet resebrev från honom, daterat Hammerfest i Norge den 20 september 1847. Det har följande lydelse:

Jag ankom lyckligt den 31 juli till Över-Torneå. Där blev vägen,

eller rättare resan, besvärligare, ty någon väg fanns icke mer. Längs efter Torneåälv måste jag tränga mig igenom urskogens tjocka snår och vada än över moras, än över flodgrenar, under det jag på det förfärligaste plågades av otaliga insekter, såsom myggor och flugor, så att jag ofta ankom till byarna vansinnig av smärta. Den 21 augusti ankom jag till Karesuando, hade där nöjet vila över natten hos den berömde botanikern och fil. [filosofen] Herr Laestadius och göra hans bekantskap. Härifrån fortsatte jag min resa över fjällen, förtroende mig åt min kompass, men förirrade mig och ankom, sedan jag irrat omkring i fjällen i 7 dygn utan att träffa människor, under vilken tid jag mestadels måste leva av vilda bär, den 4 september till Kvaenangsbotn. Reste därifrån till Talvig (Alten), där jag uppehöll mig några dagar och begagnade en skeppslägenhet till Hammerfest, där jag inträffade den 17 sept. Då i anseende till den inbrytande vintern inga fartyg mer härifrån avgå till Spitzbergen, så måste jag uppskjuta denna resa. Jag har fullkomligt återhämtat mig efter mina strapatser, synnerligen som jag vänskapsfullt blivit emottagen av gott folk. Den 17 och 18 sept. hade jag nöjet att första gången i min livstid se den härliga Aurora borealis...

Om Anders' insatser som socialistisk agitator i Sverige finns det inga närmare uppgifter. De rapporter han under sin resa sände till Bund der Gerechten (eller "Bund der Kommunisten, som organisationen döptes om till vid kongressen i juni 1847) är hållna i ljusa färger och säkerligen alltför optimistiska. Men det är kanske inte hans fel. Kretsen kring Pär Götrek var angelägen om att göra intryck i London. En kort notis från Stockholm, som är införd i Londonorganisationens tidskrift "Kommunistische Zeitschrift" i september 1847 talar om stora framgångar för kommunismen i Sverige, och det gör även det Stockholmsbrev som den 26/5 1847 publicerades i Etienne Cabets tidskrift Le Populaire i Paris.¹³ Verkligheten var betydligt blygsammare. I ett cirkulär från Bund der Kommunisten nämns att man sänt en emissarie

också till Norge, och det är möjligt att det är Anders man avser.¹⁴ De enda spår av hans vistelse i Norge som jag har kunnat finna är en dikt till staden Hammerfest, som införts i Tromsö-Tidende den 7 oktober 1847 samt ett stort utdrag ur hans dagbok, som i översättning publicerades i Tromsö Tidende under oktober och november 1847. Dagboksutdraget berör tyvärr endast vandringen genom Norrbotten och Lappland och ger alltså inga upplysningar om de politiska kontakter som Anders har haft. Men det avsnitt som Tromsö Tidende trycker av är grandioöst i sin detaljrikedom och ger den tyske konstförvanten en plats bland våra norrlandsskildrare.

Från Hammerfest återvände Anders till Sverige, och redan i slutet av oktober 1847 var han åter i Stockholm, där han besökte redaktionen av Söndags-Tidningen, som lämnar följande notis:¹⁵

Här går i huvudstaden en tysk med originellt utseende, lång näsa, brun rock och vit mössa. Han har vandrat vitt omkring, både i Sverige och andra länder, utbudande kopparstick men sällan säljande några. Han har ett album, vari han samlat anteckningar av alla förnämligare personer som han besökt.

Beskrivningen överensstämmer fullständigt med det porträtt av sig själv som Anders har givit i boken "Der europäische Nomade oder der teutsche Zuave auf Vorpost in der Umgebung von Algier!" 3:dje upplagan, Grimma 1843. Från Sverige har Anders återvänt till London, säkerligen för att avlämna rapport. Den 28/7 1848 publicerades i Deutsche Londoner Zeitung en dikt av honom, "An Deutschlands Demokraten!". Senare skymtar han på resor i kommunistförbundets ärenden ute på kontinenten,¹⁶ men för det mesta tycks han ha varit bosatt i London, där han efter 1848 års revolu-

tionsrörelser hade flyktiga kontakter med Marx och bland de tyska socialisterna gick under smeknamnet "Lappen" ("Der Lappländer") som minne av Sverigeresan.¹⁷ Han levde ännu i början av 1870-talet.¹⁸ Den dagbok han fört under resan till Sverige och Norge, och som han så omsorgsfullt bevarade under strapatserna i den lappländska vildmarken tycks ha gått förlorad, i varje fall är den okänd i den geografiska och politiska litteraturen. Om den återfunnes skulle den onekligen vara ett fynd av första ordningen, det visar det avsnitt av berättelsen om fotresan från Övertorneå till Hammerfest som publicerades i Tromsø Tidende. Det samma gäller det märkliga autografalbum som han medförde på sina resor. Anders' ambition att efter slutat resande överlämna albumet till "die Dresdner Bibliothek" har alltså av någon anledning inte kunnat realiseras.

NOTER

1. Personuppgifterna om Anders har hämtats ur hans bok: "Der europäische Nomade oder Der teutsche Zuave auf Vorpost in der Umgebung von Algier", 3:dje uppl. Grimma 1843, varav Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED, Berlin, haft vänligheten ställa en mikrofilm till mitt förfogande. Därur må citeras följande, delvis förkortade avsnitt:

(sid.4-5:) Auf den ersten Anblick hätte man ihn wegen der ansehnlichen Mappe unter seinen Linken Arme wohl für einen Maler halten können; jedoch ward weder an seinen einfachen Anzuge, noch an seiner etwas steifen Haltung des Künstlers oft so eigenthümliche phantastische Wesen bemerkt. . .

(sid.6 :) Der Mensch war von gewöhnlicher Manneslänge und den Jahren nach einige dreissig [1838] . Die gelben Tuchbein-

kleider und der dunkelbraune Rock waren reinlich, schienen inzwischen ihrer Verabschiedung nahe zu sein. . . Beide Kleidungsstücke umschlossen einen kräftigen Körper, dessen breiten Schultern man einen Theil der Sündenlast der Welt hätte aufbürden können, und ein Paar nervige Arme nebst eben solchen Fäusten. . . Der Kopf deckte ein grauer Hut und eine grosse Krempe wie die Hüte der italienischen Fuhrleute hatten. . .

(sid:7:) Das braune spärliche Haar. . . schien aus Eitelkeit mit sorgfältiger Mühe zusammengekämmt, damit man die Blösse nicht gewahre. Trieb ja aber der Wind bei dessen Abnahme seinen losen Scherz, so entdeckte man eine nicht unbedeutende Platte, die aus dem Wirbel eine breite Narbe zur Schau trug. Auf der etwas gewölbten Stirn ruhte gewöhnlich ein feierlicher Ernst, den jedoch das Sanftmuth sprechende Auge bedeutend minderte. Die etwas grosse Nase war keine römische, aber, wie der Mund und das Kinn, um welches sich ein starker Bart kräuselte, regelmässig; nur die obere Kinnlade war beinahe gänzlich zahnlos, und daher fielen die eingefallenen Wangen sehr auf.

(sid.187:) Am 2. Dezember [1840], meinem 38sten Geburtstage, war ich in Rudolfstadt, worauf ich in den benachbarten Blankenburg eine mir verwandte Familie besuchte, die ich seit vielen Jahren nicht gesehen und von der ich mir ein schönes Bild gemacht hatte. Das nahe Verhältniß in das ich mit dieser Familie trat - ich ward der Gatte meiner Cousine - welche ein zufriedenes Leben im häuslichen Kreise führen konnte, aber wie dies leider nicht der Fall ist, so leuchtete auch bei meiner Verbindung Hymens Fachel mir keinesweges heilbringend, und obgleich meine junge Gattin mir einen Sohn gebar, so dass ich nun für zwei zu sorgen habe - konnte ich mich in den neuen Verhältnisse keinesweges glücklich fühlen.

2. Sä skriver han sig i de böcker han utgivit.
3. Följande av Albert August Anders utgivna skrifter är kända:
  1. Flucht von Dresden nach Algier im Jahre 1831. Leipzig u. Dresden 1837 .
  2. Non plus ultra eines Algierer Abenteurers. Bruchstücke

aus dem abenteuerlichen Leben Jussuf Beys. Grimma 1838.

3. Die Zuaven in Algier Ohne Ort und Jahr .
4. Die Zuaven in Algier. Nebst eine Abbildung von Ferdinand Schiertz nach der Natur gezeichnet. 2. verbesserte Auflage. Berlin 1839.
- 5-8. Der europäische Nomade oder der sächsische Zuave auf Vorpost in der Umgebung von Algier. Grimma 1840. Nya upplagor 1842, 1843 och 1844.
4. Norrlands-Posten 1847 4/6. - Också i brev av J. L. Schabelitz, Basel 1848/49, uppges att Anders är född i Königsberg. Se vidare not 16.
5. Motstridigheterna ifråga om nationaliteten kan bero på att begreppet Sachsen under 1800-talet på grund av upprepade gränsförändringar var synnerligen diffust. - F.ö. kan förtjäna påpekas att en på sin tid mycket populär författare, Ferdinand Anders-Stolle, f. 1806 i Dresden, varit verksam i Grimma, där Anders fick sina böcker tryckta. En utredning om ev, släktskapsförbindelse vore tacknämlig.
6. Om sitt album berättar Anders i sin självbiografi i Der europäische Nomade, 1843 års upplaga (Avant-propos, s. VIII): Indem ich mich und diese meine Arbeit den geehrten Lesern bestens empfehle, glaube ich ihnen die Nachricht nicht vorenthalten zu dürfen, dass mein einziger und grösster Schatz, mein Album, 4000 Autographen enthält, und ich hoffe - wenn ich lebe und gesund bleibe - sich noch um dieselbe Zahl vermehrt zu sehen. Bin ich kein Zugvogel mehr, so lege ich die merkwürdige Sammlung auf den Altare meines gesegneten Vaterlandes nieder. (In der Dresdner Bibliothek).-Sächsische Landesbibliothek, Dresden, har i brev till förf. (9/8 1978) upplyst: att Anders' Album ej finns eller funnits i bibliotekets besittning.
7. Der Bund der Kommunisten. Dokumente und Materialien. Band 1, 1836-1849, Berlin 1970, s. 440. En dikt av Anders, som här kallar sig "Anders, Lavirer" publicerades i Deutsche Londoner Zeitung 1846 4/12, s. 716, och kan vara identisk med den i brevet till den kommunistiska korrespondensbyrå i Bryssel bilagda.

8. Der Bund der Kommunisten, 1, s. 454: Ansprache der Volkshalle des Bundes der Gerechten an den Bund, Februar 1847: - Von Schweden haben wir ziemlich erfrüliche Nachricht erhalten. Die Ideen des Kommunismus machen dort tüchtige Fortschritte, nur scheinen sie noch mit etwas Christentum gemischt zu sein, wie es auch bei uns anfangs der Fall war, doch das wird sich schon machen. Mehrere unsere Mitglieder beabsichtigen, in allen Gegenden Schwedens öffentliche Proletarier-Vereine zu errichten, und in Stockholm ist schon der Anfang gemacht worden.
9. Stockholms Stadsarkiv, Polissekreterarens arkiv, D1b1: Liggare över utländska resande, 1847 18/5: Anders, Henrik, Boktryckaregesäll, preussisk medborgare , från Helsingborg. Wanderbuch fr. Leutschau i Ober-Ungarn d. 5/12 1841, påtecknad av Beskickn. i London den 25/3 1847. Reser den 22/5 öfver Upsala till Gefle.
10. Om Stockholmsavdelningen av Bund der Kommunisten se närmare E. Gamby: Pär Götrek och 1800-talets svenska arbetarrörelse, som utkommer hösten 1978 på Tidens förlag.
11. Bert Andréas: Gründungsdokumente des Bundes der Kommunisten. Hamburg 1969, s. 67.
12. Under signaturen Anders Lavirer har Anders publicerat dikter i Deutsche Londoner Zeitung 1846 4/12 och 1848 28/7 (Beilage).
13. Kommunistische Zeitschrift. Probenummer. Sept. 1847: Skandinavien. In Schweden findet die Lehre der Gemeinschaft gute Aufnahme unter dem Volk. Wie überall so sind auch hier die Geistlichen die ärgsten Feinde des Kommunismus. Die Gleichheit dieser Herren ist nicht von dieser Welt Eure Anstrengungen sind vergebens ihr schwarzen Finsterlinge, bemüht euch nicht. - Carl Grünberg: Die Londoner Kommunistische Zeitschrift und andere Urkunden aus den Jahren 1847-1848. Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung. Jahrg. IX, 1921, s. 323.
14. Der Bund der Kommunisten, 1, s. 530.
15. Söndags-Tidningen 1847 24/10.

16. Bert Andréas, Genève, har haft vänligheten ställa till mitt förfogande en avskrift av en i hans arkiv befintlig rekommendationsskrivelse från J. L. Schabelitz (från Basel) till bokhandlaren Alexander Fischer (i Basel), varav framgår att Anders då brevet skrevs (1848/49) var på väg till eller befann sig i Schweiz. Det har följande lydelse:

"Herrn Buchhändler A. Fischer. Bürger Fischer! Wollen Sie gütigst dem Bürger Anders (aus Königsberg) ausser einer Freikarte für die Eisenbahn auch eine Reiseunterstützung aus dem von Becker gesandten Gelde zukommen lassen. Ich kann Anders bestens empfehlen; er ist ein tüchtiger Demokrat & hat für die gute Sache gefochten und gelitten. Mit republikanischem Gruss. Schabelitz Sohn."

Schabelitz var medlem av Bund der Kommunisten i London men begav sig i maj 1848 till Paris och återvände till Basel i oktober 1848. A. Fischer var Joh. Ph. Becker behjälplig med uppbyggandet av en tysk-republikansk skyddskår i Schweiz. Jfr E. Gruner: Die Arbeiter in der Schweiz im 19. Jahrhundert. Bern 1968, s. 320.

17. Till exempel i brev från Marx till Engels den 18/5 1859.
18. Brev från Jenny Marx till Louis Kugelmann 3/10 1871. Bert Andréas: Briefe und Dokumente der Familie Marx, Bd 2, Hannover 1962.

FOTVANDRING FRÅN ÖVERTORNEÅ TILL HAMMERFEST

Den 1 augusti kom jag till Övertorneå. Från Stockholm och hit leder en landsväg som slutar vid denna orsts kyrka. Så långt kan man mycket bekvämt ta sig fram till fots. Tvärsöver, på ryska gränsen, ligger Saxberget (Avasaksa), från vars topp man vid midsommartid kan se solen över horisonten vid midnatt, och som därför vid denna tid blir mycket besökt av resande. Jag vill därför börja min reseberättelse härifrån, då dessa trakter sällan befars av främlingar.

Jag gav mig iväg på eftermiddagen och följde den smala gångstigen som dock snart förlorade sig i markens gräs. Landet är mycket bördigt och ännu tämligen bebyggt och uppodlat. Invånarna är finländare eller kväner, sällan svenskar. Bondgårdarna är mycket ordentligt byggda och rymliga och tål jämförelse med vilket annat kultiverat lands som helst. De bakre bostadshusen, vars dörrar och fönsterluckor är praktfullt målade, och som för det mesta är två våningar höga, bildar tillsammans med uthusen och de andra byggnaderna ett fyrkantigt gårdsrum. Nästintill, inneslutet i en egen inhägnad (som i våra trakter kallas en grind, på andra ställen kve, kalvhage, krötorgar, d. v. s. kreatursgård)

befinner sig boskapen. Sommartid har man den både dag och natt under öppen himmel, och man tänder en rökeld för att skydda den mot myggen.

Då solen hade gått ner tog jag in i ett bondhus, i ett rymligt rum med fåtaliga, men med konstfärdigt av trä utskurna möbler. Man bjöd mig gästvänligt välkommen, och fast jag inte kunde tala med folket visste de mycket väl att jag ville söka härbärge hos dem. Man bjöd mig en pipa tobak. Män och kvinnor röker här tobak, medan de svenska bönderna alls inte röker. Värden visade mig in i en kammare, där det stod en ren säng. Om morgonen väcktes jag med svart kaffe och brännvin. Då jag hade klätt på mig trugade man mig att ta plats vid frukostbordet. De satte för mig det bästa som stabur och hus förmådde: filmjölk, saltad lax, smör och rågröd. Detta är den gängse kosten nästan hela Lapp-land igenom. Man äter allmänt till brödet små saltade fiskar som har en stark, något motbjudande lukt men ändå inte smakar illa. Jag rekommenderar dem till personer som behöver ett retmedel för aptiten.

Min värd pekade ut vägen för mig. Broarna som för över floderna är mycket dåliga och man måste ofta krypa över dem med livsfara. Spåren av vägarna kan knappast urskiljas, och jag rätade mig efter flodens lopp. Kvällen närmade sig, ett högt skogsbeklätt berg höjde sig jättelikt till vänster, och vid dess fot gick en bred väg mot väster. Den slog jag in på, tills jag befann mig vid en stor ipsjö. Jag höll redan på att gå vilse, då jag fick syn på en hydda långt borta, till vilken jag skyndade mig för att fråga efter vägen. En bonde förde mig härifrån omkring en fjärdings-

väg tillbaka till Torneåälven, bort till en herrgård som heter Svanstein. Ett litet hus, i vilket det emellertid efter svenskt skick såg prydligt och inbjudande ut, bebos av inspektör Bergmark, som har dragit sig tillbaka från världen till denna härliga vildmark. Mitt emot, på ryska sidan, ligger kyrkbyn Turtola.

De följande dagarna passerade jag landsbyarna Pello och Jarrhois. De ligger bara några mil från varandra, och deras enda förbindelse är på floden med hjälp av omkring 15 fot långa, av ganska tunnt virke timrade båtar, spetsiga i förstäven. På djupa ställen använder man åror, men där det är grunt stöter man fram båten med en stång, och på detta sätt kan man till och med fara genom små vattenfall. Till lands är resan ytterst besvärlig. Jag använde ofta fem timmar för att arbeta mig en mil fram. Antingen måste jag passera slätter, vars gräs ofta räckte mig upp till hakan och gömde de av regnfloderna skurna fårorna i marken, i vilka jag ofta plumsade ner, eller måste jag gå igenom skogen, där jag ofta gick vilse när flodbrädderna var oframkomliga. Denna urskog liknar en labyrint. Även med kompassen i hand är det svårt att hitta fram i den, i synnerhet när det är mörkt. Snår och av vinden kullkastade träd, som man ofta måste gå omkring, leder en oavbrutet ur den bestämda riktningen.

Vegetationen är utomordentligt yppig, och där kunde säkert ännu röjas mera land. Rågen växer vild på öppna platser, och i skogen är det en rikedom på vinbär och hallon, dessutom åkerbär, blåbär, hjortron och fjällkråkbär. Sistnämnda sorter finns över hela Lappmarken, till och med på de högsta bergen. Av trädslag som förekommer här kan nämnas gran, fur, björk, asp, al och

vide, pil och en.

I några djupa bifloder, som jag måste passera, fanns färjor, varmed man själv kunde sätta sig över. Ett långt rep, vars ändar var fastgjorda på vägge sidor om floden, håller fast en flotte, så att man kan dra flotten till vilken sida man vill. Denna inrättning kunde vara värd att efterliknas på många andra ställen och länder.

Från Kardis för en banad väg tre mil genom myrskogen, vilken väg emellertid bara kan befaras om vintern, med släde, och vid denna årstid liknar den mest en översvämmad skogsglänta. Samtidigt som jag oavslåeligt måste vada genom myr och vatten till uppöver knäna plågades jag på det förskräckligaste av insekter (getingar och mygg). Mina händer och mitt ansikte blev helt svartta av en mängd dödade insekter, och det häftiga stickandet och kliandet tröttade ut mig.

Skogen blir nu öppnare och vägen går över en stockfördämning. Man förnimmar ett fjärran brus, och plötsligt, som såg man in i ett magiskt panorama, öppnar sig för ögat den fria utsikten över marker och ängar, och i bakgrunden ser man Torneås med skog smyckade urberg, varifrån en tinne kägelformigt höjer sig i vädret. När man har skridit fram ett stycke över markerna ser man den över klippor nedstörtande, viltskummande Torneåälven med det gamla, nästan förfallna järnverket Kengis. Jag begav mig till det stora huset, som bebos av inspektoren, hos vilken jag övernatade.

Följande dag gick jag en fjärdedels mil till kyrkbyn Pajala, satte över Torneåälven och gick nu till Muonioälven, som söder om Kengisbron faller ut i Torneåälven och därpå med denna bildar

gräns till Ryssland.

Då jag inte kunde få tag i något hus efter solens nedgång marscherade jag hela natten igenom. På morgonen nådde jag fram till en biflod till Muonio älv. Insekterna tillät inte att jag klädde av mig för att passera över floden, och jag måste med stövlar och benkläder på vada genom vattnet. Det nådde mig till bröstet. Då jag bar mina papper i händerna för att rädda dem från att bli genomblöta och således inte kunde skydda mig, blev jag så plågad av de otaliga insekterna, att mitt ansikte svällde upp och jag långt efteråt knappt kunde se med ögonen. Alldeles genomvåt av detta morgonbad gick jag vidare, men snart syntes på andra sidan floden kyrkbyn Kolari. Med mitt ropande väckte jag invånarna ur deras sömn, och snart kom en bonde med en båt, satte över mig och bjöd in mig till sin hydda. Sedan jag hade vilat mig och torkat mina kläder fortsatte jag min resa på den ryska sidan. Nära intill floden såg jag ofta säckar som hängts högt upp i träden, och uppe i dessa säckar hade vildänder sina bon. Jag tror att den välgörande människan inte för ingenting har gjort sig denna möda att skaffa fåglarna ett mot överfall av rovdjuren skyddat bo. Säkerligen tar hon emellertid som tribut härför en del ägg och litet dun.

Besvärligheterna är desamma också i fortsättningen. Bönderna som jag såg sysselsatta på markerna med höslagning hade smort in sina händer och ansikten med tjärolja och var på detta sätt skyddade mot insekternas angrepp. Jag måste flera gånger ta mig över floden. Folket här är så villigt att komma på ens rop och hämta en över att de inte en gång väntar på den resandes tack.

Den 14 augusti kom jag fram till Muonio men skildes ännu från

samhället genom den breda strömmen som här är mycket strid. Folket var i kyrkan och kunde inte höra mitt ropande. Hungrig och trött längtade jag efter vederkvickelse och vila. Jag beslöt därför vada över älven. Jag valde ett ställe, där strömmen var som häftigast, ty där är vattnet grundast.

Som rutinerad resande, då jag i synnerhet i Asien ofta har varit nödsakad att vada genom floderna på detta sätt, vill jag tillfoga en anmärkning: Den som inte är van att vada kan fästa sitt öga på en bestämd punkt på den motsatta stranden och modigt skrida framåt med säkra steg. När man ser den hastiga strömningendär man befinner sig kan man annars lätt komma i fara, i det man tror sig inte kunna motstå strömmens häftighet och sålunda övermannas av svindel.

Lycklig, bara en smula genomvåt, nådde jag kyrkbyn Muonio och vilade här ut några dagar. Den tjocka urskogen förvandlas efterhand till ett tunnt snår, och man får friare utsikt mot de närliggande bergen. Från byn Överby-Ylikilä till Ketkesuando for jag med en båt som händelsevis skulle samma väg, och jag erkände den stora fördelen att här resa med en vägkunnig man. Befolkningens vällevnad, som jag förut omtalat, har här så småningom minskats. Deras hus är inte längre så stora, inne är det trångt - man saknar renligheten, och folket ligger för det mesta på rendjurshudar på golvet. Väderleken har blivit mera regnig och blåsig. Insekterna kunde inte motstå de barska elementen och vandraren är äntligen kvitt deras plågor.

Den 22 augusti nådde jag Karesuando, en by med 8 bondgårdar och en kyrka. I herr prostens hus fick jag det gästvänligaste mot-

tagande. Det är inte just något ansenligt hus, men den sanna lyckan bor där inne och en familjefar, som med glädje är verksam i det kall, vartill naturen har bestämt honom. Det är prosten Laestadius, också känd under namnet "den svenske Demostenes", som man hade rekommenderat mig hos. Herr Laestadius är en mycket märklig man. Jag skall därför med några ord berätta om honom. Herr Laestadius är en stor latinare och en utmärkt botaniker, i synnerhet mycket väl hemma i den lappländska floran. Genom sin flit gagnar han utomordentligt vetenskapen, liksom hans ädla tänkesätt och hjärta ivrigt arbetar för folkets lycka. Jag bodde i hans studerkammare, där hans bibliotek, som mest bestod av botaniska verk, och hans växtsamling fanns. Herbariet låg systematiskt ordnat och inlagt i avdragspapper i hyllor på väggen. I hans kammare ser det mycket enkelt ut; ett målat bord, ett skåp och trästolar är möblemanget. Över huvud taget tycks herr Laestadius vara en stor fiende till lyx. Icke desto mindre fann jag som gäst i hans hus bekvämlighet och vad som behövdes för att föra ett gott liv. Vid sidan om ämbetssysslorna är botaniken (pressning och iakttagelse av växterna) Laestadius' huvudsysselsättning. Därjämte anställer han noggranna meteorologiska iakttagelser. Den tid som blir över fyller han ut med tobaksrökning. Detta kallar han sin lidelse. Efter min mening är tobaksrökning lika nödvändig för mången lärd som är begåvad med en kraftig, mycket verksam ande, som vila är för den strängt arbetande. En oavbrutet pågående ansträngning för anden genom studiet skulle lätt kunna framkalla slapphet och slöhet, men när verksamheten omväxlar med rökning vilar anden och de ansträngda tankarna

komma åter i jämvikt.

Nästa dag ville jag resa vidare, men hela trakten var täckt med snö - termometern stod på 0 - det var ett våldsamt yrväder och herr Laestadius bad mig ivrigt att vänta tills vädret lugnade sig. Tiden gick mycket fort för mig, ty herr Laestadius är en mycket värtalig man och hade alltid nytt stoff till icke likgiltiga diskussioner. Då jag bara i nödfall kan hjälpa mig fram med det latinska språket och därför ofta inte riktigt kunde förstå herr Laestadius eller fann de rätta uttrycken till svar, så vill jag inte berätta något om våra samtals innehåll för att inte meddela kanske delvis missförstådda åsikter.

Herr Laestadius är ingen vän av poesi som blott fantasiens, inte förnuftets uttrycksmedel. För att emellertid ge mig en idé om den finska diktkonsten föredrog han för mig några dikter av gamla författare och förklarade deras innehåll för mig. Verserna var utan rim och utan fast rytm, endast fantasiens vilda ordström.

Herr L. var mycket bekymrad för mig och rådde mig att vända om, då han ansåg den fortsatta resan utan vägvisare för mycket farlig. "Låt förnuftet råda", sade han, "och vänd om, annars sätter du livet till av strapatserna mellan de öde bergen som offer för din lidelse. "Min lycka är min fria vilja", svarade jag, "och vad strapatserna angår så känner jag mig stark nog att uthärda dem".

Då han såg mitt fasta beslut utrustade han mig med det nödvändigaste, skrev en anteckning på lappska språket i min vandringsbok, eftersom lapparna nämligen skulle betrakta varje ensam vandrare som en rövare eller en dålig människa, som bara kom-

mer för att skada dem, och i denna tro hade de till och med skjutit efter vandrare. Som jag senare erfor hade han också skrivit en biljett till skolläraren i Kautokeino att han skulle proviantera mig och visa mig vägen, men jag gick vilse på vägen dit.

Den 26 augusti. Vädret var klart. Fru prostinnan gav mig matsäck för några dagar, därefter satte herr Læstadius mig över Muonio älv och visade mig vilken riktning jag skulle taga. Inte utan rörelse lämnade jag denne ädle man.

Vägen leder efter hands till fjälls. Landet är för det mesta sandigt och täckt med mossor. Dock stöter man då och då till omväxling på glesa småbjörkskogor (de högsta träden är knappast 15 fot höga) och kärr, som man kan vada över. Mot kvällen nådde jag Syväjärvi, men ett vattendrag skilde mig från bondgården. I sådana fall signalerar den i dessa trakter resande med en rökeld, som han tänder på stranden. Så snart befolkningen ser detta kommer de med båt för att hämta främlingen. Snart kom en fiskare med en båt och satte mig över, och jag övernattade i den trånga stugan, som måste användas till allting, på ett rendjursskinn. Det tunna rågrödet (flatbröd) bakar man här inte i ugn utan steker det på en upphettad bakstehäll.

Den 27 augusti. Fiskaren rodde mig till den nordliga änden av sjön och visade mig de spår jag skulle följa. Jag tappade emellertid spåren, eftersom de försvann i ett kärr. Jag måste därför anförtro mig åt kompassens ledning och besteg bergen i nordvästlig riktning. En annan högre bergskedja, som sträckte sig mot västnordväst och genom en bred dal skildes från den som jag befann mig på, trodde jag utgjorde vattendelare, och för att komma fort

fram beslöt jag att genomkorsa dalen på tvären. Jag hade förbi-sett de hinder som hade gjort vägen besvärlig för mig. Än måste jag vada genom myrar och bäckar, än tränga igenom täta vide-snår. Då mörkret hindrade mig att gå vidare bivakuerade jag genomvåt på en bergshöjd. Mitt elddon, som likaledes var genom-blött, var oanvändbart, och jag frös så att jag inte kunde sova på natten.

Den 28 augusti fortsatte jag min resa genom dalen men befann mig till slut som i en labyrint av insjöar, och det kostade mig stor möda att hitta ut igen, varigenom jag kom ännu längre väster-ut. Jag var visserligen tillräckligt försedd med livsmedel för att nå stationerna Morttanen och Kautokeino, men då jag var beredd på att gå vilse hade jag inrättat mig sparsamt, så att jag för det mesta levde på hjortron och blåbär och bara förbrukade litet av andra födoämnen. Bergskedjan tycktes mig slutligen mycket nära, och jag trängde mig igenom en tjock skog för att nå den, men fann mig likväl hejdad av en flod (sannolikt en biflod till Muonio älv, som rinner ut vid Enontekiö). Jag gick i nordlig riktning längs flodens vänstra strand, en stark sydsydvästvind blåste, och det regnade häftigt. Plötsligt gladde mig en hydda, från vilken det uppsteg rök. Jag var likväl genom en biflod skild från den. Jag ropade efter båt, men bara skällandet av en hund lät höra sig. Slutligen kom en fiskare gående med sin hustru (sannolikt hyddans ägare). Jag vinkade och ropade till dem, men ju mera jag ropade, desto mera skyndade de sig att komma iväg. Jag måste därför vada över älven, skyndade därefter mot hyddan, som var till hälften byggd ned i marken och täckt med jord. Jag ropade igen, men

ingen svarade. Jag gick därför in. Vaggan stod tom, en kittel, vari fanns fisk, hängde över den just släckta elden; vid sidan, på bara jorden, låg renhudar som tjänade att ligga på. En kalv och en hund var därinne, den senare viftade mycket vänligt på svansen i den av människorna övergivna hyddan. Vad man hade sagt mig bekräftades sålunda, men jag har ännu inte kunnat få veta någon orsak till att man fruktar eller misstror resande.

Det regnade fortfarande starkt. Natten stod för dörren, jag var trött och mina kläder var dyblöta. Jag hängde därför upp dem för att torka och använde en av hudarna att ligga på. Jag väntade att folket skulle komma tillbaka, men förgäves, och fast jag var trött kunde jag likväl inte sova, ty jag var rädd att mannen kunde komma beväpnad eller med beväpnade män och överfalla mig under sömnen. Först framemot morgonen somnade jag och behagliga drömmar jucklade med mig, att fiskaren med sin familj trädde in till mig, och att jag full av förtroende räckte honom handen och att han vänligt hälsade mig välkommen. Hunden väckte mig ur min sömn. Solen stod allaredan högt på himmelen. Jag gick till ladugården, kastade litet hö till kreaturen och därefter lämnade jag hyddan. Hunden följde mig och lät sig inte jagas tillbaka. Jag gick ännu ett litet stycke längs flodstranden, därpå lämnade jag den och tog riktning mot nordost. Hjortron och blåbär växte rikligt i denna av regnbäckar fruktbart vattnade dal, och jag mätade mig med bären. Hunden tycktes inte van vid denna kost och såg bedrövad på mig, men den måste likväl snart finna sig i nödvändigheten, då hungern stod på, och höll till godo med dessa bär. Då jag måste vada över en strid bäck blev hunden kvar, skällde

efter mig och vände sedan hem igen. Mot kvällen nådde jag en bergskedja, besteg den och bivakuerade uppe på berget.

Den 30 augusti. Ett häftigt regn väckte mig ur min morgonslummer. Jag gick längs bergskedjan, som likväl snart slutade. En trång dal låg framför mig, och dalbotten förband två sjöar. En naturlig bro av mossa och gräs hade bildat sig över ett moras. Jag passerade lyckligt ut till mitten, men sedan började ytan svikta som svag is under ett lass. Jag sjönk igenom, sjönk till över midjan i moraset och kunde endast genom att kämpa med händer och fötter arbeta mig upp ur det bottenlösa slammet. Det var ett bad av sällsamt slag, och den starka regnskuren var rätt välkommen för mig, eftersom den sköljde smutsen från mina kläder. Jag steg nu upp på den andra fjällkedjan men kunde på grund av den häftiga blåsten inte taga någon bestämd riktning efter kompassen, därför att glaset krossats, och jag måste låta föra mig av vinden på vinst och förlust. Berget höjde sig allt högre, och på den för det mesta sandiga jorden växte bara mossa, bär och fotshöga dvärgbjörkar. Mot kvällen nådde jag en härlig fjälldal, bevuxen med yppigt gräs och små träd. Jag upptäckte här spår av renar och trodde att jag skulle stöta på nomader. Jag sökte efter dem till sent på natten men tog ofta fel, eftersom jag i stället för tält träffade på snår. Jag måste därför åter finna mig i att slå läger.

Den 31 augusti. Tidigt i daggryningen skulle jag åter ge mig iväg, men min filt och allt runtomkring mig var vitt av rimfrost. Skor och strumpor som jag hade dragit våta av mig för att torkas var stelfrusna. Jag måste därför först töa upp strumporna innan jag kunde ta dem på mig. Därpå gick jag över fjällen. Efter

några timmars tid träffade jag på en stor renhjord. Jag gick bort till den, och då jag frågade herden efter något att äta, visade han mig vägen till tältet som stod tätt intill en bäck. Folket mottog mig mycket vänligt och trugade mig att ta plats på ett renskinn. En kittel full av kött hängde just över elden och de gav mig rikligt med kött och buljong, som var mycket kraftig. Efter att jag hade ätit mig mätt vandrade jag vidare och kom på eftermiddagen till ett annat tält, av vars beboare jag likaledes blev vänskapligt mottagen.

Ett sådant tält är upptill tämligen öppet, för att röken skall kunna dra ut, och det skyddar väl också mot vinden men mindre mot snö och regn. Mitt i tältet är eldstaden och över denna hänger skjeringen med köttkitteln på en vågrät stång eller skjeringstör. Ute liksom inne i tältet är lapparna alltid regntätt klädda i dubbla pälsar och de tar inte av sina kläder förrän de skall lappas. Härmed sysselsätter sig kvinnorna. Den övriga tiden tillbringar de med att skämta, koka och sova. Manfolken turas om vid hjorden. De kan läsa sitt språk, och i deras käppar eller stavar ser man vanliga namn utskurna med stora latinska bokstäver. En mängd hundar - jag räknade till elva - är med i tältet och ligger bland människorna. Förutom att vakta hjorden används de väl också till att värma. De blir alltid väl födda. Det lilla husgeråd lapparna har är mycket stort: deras teskedar liknar våra matskedar och deras matskedar är större än slevarna hos oss. Kvinnorna bär en hjälmformad huvudbeklädnad av ylletyg, männen en blå kofta med röd och gul rand. Jag låg ganska varmt om natten på skinnen men kunde likväl inte sova på grund av insek-

terna i tältet.

Den 1 september. Efter att jag till frukost hade ätit kött och mjölk (lappnomadernas nästan enda kost) beslöt jag att gå vidare. Värden gav mig, utan att jag bad om det, ännu något rökt kött med på vägen och visade mig vilken riktning jag skulle gå. Kautokeino, i sydost, skulle ligga fem mil och Altenelven, i nordost, ännu två mil bort. Jag hade redan gått ett tämligen långt stycke när en flicka kom springande efter mig och gav mig min fickkniv, som jag hade glömt kvar. Detta bevisar att lapparna har en redlig karaktär. Människorna är i sitt första naturtillstånd goda. Naturen har skapat människan god och hon fördärvas genom omständigheterna och det yanartade samhällets exempel. Så snart en vilde är dålig, vill jag påstå, står han redan på ett felaktigt steg på kulturstegen. De råa folkslagen i Asien har givit min reflexion många exempel som bekräftelse på det. Kulturen kan endast uppstå ur lidelsernas, isynnerhet girighetens uppvaknande som tillika är ursprunget till disharmonien i vår tids bildade människosamhälle. Lidelser sporrar förståndet, väcker talang och geni: där uppstår dygder men också laster.

Regn, storm och dimma hindrade mig från att slå in på någon bestämd riktning. Mot kvällen nådde jag en bäck som rann i sydostlig riktning. Jag vadade över den och gick fram norrut. Vädret blev klart och jag bestämde mig för att vandra hela natten. Månen och norrskenet, som syntes i norr natten igenom, gav mig ljus nog för att undgå de största hindren, dock irrade jag ofta omkring bland myrtjärnarna. Det var en fördel för mig att mina stövelsulor var trasiga, ty vattnet kunde alltid rinna ut igen.

Slutligen kom jag till ett litet vattendrag, Kulki jaura, som jag behöll på min vänstra sida, och steg uppför de ännu högre strävande bergen. Mot morgonen såg jag att det från vattnet rann en älv mot norr (Stavels jok), och full av glädje jublade jag högt, eftersom jag trodde att jag hade nått Altenelven. Så småningom steg jag nu ner från bergen i den härliga ängsdal som sträckte sig längs floden. De små, nästan regelbundet utspridda träden gav dalen utseende av en nyligen anlagd plantskola. Här vilade jag några timmar, och då jag skulle gå vidare var mina lemmar styva, ty min kropp hade vant sig vid de kalla baden, och av det torra vädret denna dag hade huden blivit sprucken och samman-skrunpen. Jag var emellertid för slika turer utrustad med linneskav och talg och gned in sprickorna, och huden blev härigenom mjuk igen. Strömmen hade ett starkt fall, bergen blev beständigt högre och slöt sig mera samman, så att älven till sist utgöt sig genom en klyfta, och jag såg mig nödsakad att klättra uppåt fjällen. Där var flera vattensamlingar uppe på alperna som utgöt sig genom vattenfall, också syntes spår efter var nomadtälten hade stått. Då natten bröt in lade jag mig bakom en fjällvägg.

Den 3 september. Vägen förde mig så småningom ner i dalen. Snart bildade emellertid bergen åter en trång dal, och då jag inte ville vända om måste jag med fara klättra uppför de branta klippväggarna. Jag kom till en bäck, vars dal syntes mig mycket bekväm att fortsätta vandringen i, men de dåligaste vägarna börjar ofta behagligast. Bäckens störtade snart omväxlande ner i vattenfall, och klippornas belägenhet tvingade mig att också stiga ner. Jag måste stiga djupt, mycket djupt, innan jag nådde dalbotten,

så jag trodde att jag var i nivå med havsytan. De olika träd- och växtarterna och deras höjd antydde också för mig att jag måste befinna mig på låg höjd. Natten bröt in, det regnade starkt, och snart utsattes jag för duschar av regn, ty regnbäckarna for överallt ner för klippväggarna, och åter bildades en dalförträngning, som hindrade mig från att komma vidare genom den. Oaktat det redan var natt höll jag det för rådligast att åter klättra uppför bergen, eftersom lemmarna vanligen är styvare på morgonen efter vilan, och - framför allt: jag kunde inte se all fara jag svävade i under klättringen. Efter en timmes ansträngning var jag uppe och slog läger på en fri, öppen klippa, som hade torkats av vinden. På natten blåste en frisk nordanvind.

Den 4 september. Morgonen var klar. Den tjocka dimman rörde sig i dalarna men stal sig dock bort från dagens öga, och då visade sig i norr en del av Kvänangenfjord, som jag likväl trodde vara en flod. Jag beslöt att hålla mig på högfjället, men en djup fjällklyftade hindrade snart min vidare framfart och framför mig låg en vid skogsdal. Överallt var det bara avgrunder, och jag måste gå en lång sträcka tillbaka för att komma ner från de berg som slutade här. Jag valde emellertid inte strömsidan utan steg ner på den östliga sidan. Blåbär och hjortron växte här rikligt i den vattenrika dalen, men det dröjde länge innan jag hade ätit mig mätt. Över huvud taget stal matbestyren mycken tid från mig varje dag. Jag kände att mina krafter betydligt avtagit, det kändes redan besvärligt att bära ränseln, och för att lätta mig var jag beredd att lämna kvar en del av mina saker i skogen, då

jag plötsligt hittade spåret av en gångstig, som gick från sydost mot nordväst. Ännu tvivlade jag och trodde att det var en nomadväg - spår efter en finne, som här hade drivit sin renhjord, men snart syntes spår av kor. Jag såg huggna träd, på vilka yxan nyligen hade arbetat, och det var ett tämligen säkert bevis för mig på att vägen förde till en fast boning. Glad åt jag det sista stycket kött som jag hade sparat för det fall att bär inte skulle finnas. och jag gick så med fördubblade steg åt nordväst, följande spåret framåt. Mot kvällen kom jag till Balajokfloden, som rann på min högra sida, och under natten nådde jag Kvänangenbotnfjorden. Det var för mörkt för att jag skulle kunna urskilja något på långt håll, och då spåret på nytt syntes förlora sig lade jag mig vid en klippvägg, där jag var skyddad mot vinden. På länge hade jag inte sovit så gott. Jag varken frös eller plågades av insekter som höll hus i de smutsiga hyddorna och kamrarna.

5 september. Då morgonen bröt in såg jag på sjötången och musslorna att jag befann mig vid en vik av havet och skyndade mot hyddorna som låg på andra sidan Balajokelven. Den första människa jag träffade hälsade jag som min bästa vän, och min glädje var stor. Den som vill lära sig uppskatta en medmänniskas värde skall en tid dra sig tillbaka till vildmarken eller öknen och skall förstå hur nödvändigt det är för människan att leva i ett samhälle.

Den 6 september. Fiskare som just låg segelfärdiga tog lyckoriddaren, som de skulle ha kallat mig, om de förstått att använda detta ord, med till Alteidet, tre mil därifrån, och dit jag ankom vid middagstiden och tog logi hos herr Pihlfeldt, som här i den

lilla dalen bebor ett gästvänligt hus. Fjorden begränsas av höga, stela snöberg.

Den 7 september. En landsväg för härifrån till Langfjord (Altenfjord). Stranden bebos av talrika fiskare, kväner, finnar och norrmän blandade om varandra. De är alla ärliga, duktiga och gästfria. Jag tog natthärbärge i gästgivarehuset Emaus (?), tätt under ett vattenfall som störtar ner från höga klippor.

Den 8 september. Jag följde tillfots den besvärliga vägen längs kusten av Altenfjorden. En fiskare som låg segelfärdig med sin stockfisklastade båt för att segla till Talvik inbjöd mig att göra resan med sig. Härigenom vann jag långtifrån någon tid, ty för motvind kom vi bara långsamt fram och var flera dagar på de tre milen. Höga, nakna klippor, på vars toppar snön ruvar som en girig drake på sin skatt, och som bara har en fattig vegetation, innesluter Langfjorden. Men, liksom vandraren till och med i sandöknen ser naturens fruktansvärda upphöjdhet och härlighet, sålunda finner han också här spår av den mest överraskande natur, som hänför honom till njutningsrik beundran.

Den 11 september nådde vi Talvik. Här bildar fjorden en liten hamn. Den här yppiga vegetationen upphöjer orten till ett paradismitt bland de öde klipporna. Vid kusten ligger ett vänligt strand-samhälle med en kyrka. Ett vackert hus faller genast resanden i ögonen. Dess ägare, herr Stuhr, väntade båten varmed jag kom, och då jag steg i land bad han mig förekommande in i sitt hus. Här fann jag ett mycket gästfritt mottagande och stannade flera dagar och vilade mig efter resans många strapåsar.

Liksom förut efter så mången fulländad strapåsar talade jag här

till mig själv i min kammare: Väl den, som i överensstämmelse med sina naturliga anlag kan få en tillräcklig utbildning för att bli världen till nytta genom sin fria verksamhet. Det är den största lycka människan kan uppnå här i världen. Men trots all min möda är jag dock ingenting mera än en onyttig äventyrare.

Lavirer Anders.

(Översättning från norska av Erik Gamby)

KRAKAUS' VERFALL

Krakau, die Republik, sie sinket,
 Es sinkt der Polen letzter Strahl;
 Mit Euch, die Ihr den Becher trinket
 Voll Wehmuth, theil' ich meine Qual.
     Euch tönen die Klagen,
     Euch schmelze der Schmerz;
     Wie kann es ertragen
     Ein fühlendes Herz? -

Gleich der Cypress', mit stiller Trauer,
 Erhab' ner Gröss' und wilder Pracht,
 Stand der Krakusen Stadt, rings Schauer
 Des Winters und der finstern Nacht.
     Der einzige Schimmer
     Vom polnischen Land'
     Musst' sinken in Trümmer
     Sie deckt schon der Sand.

Es sollte wohl die Freiheit krönen
 Euch Brave, Ihr verdient sie schon.
 Weh' denen, die ein Volk so höhnen,
 Das sich errang gerechten Lohn.
     So wird denn zum Raube
     Das heilige Recht,
     So tritt man im Staube
 Dies edle Geschlecht.

Wer`waren die, die Deutschland wehrten
 Vor Türken, vor Tartaren-Wuht?

Das sie den Norden nicht verheerten:
 Als Mauer war's der Polen Muth!
 Den Polen vor Allen
 Ziemt Freiheit zum Lohn,
 Und sie muss verfallen -
 Die edle Nation! -

Es warder Bosheit schlechte Sache,
 Weh'! Friedrich, Czar und Metternich!
 Weh' Euch! der Himmel brüet Rache,
 Es nahet sich das Welt-Gericht. -
 Wie viel je geflossen
 Das polnische Blut,
 Es hat es vergossen
 Despotische Wuth! -

Dem Volke, das dies Loos getroffen,
 - Das man zu Unterthanen macht, -
 Dem ruf' ich zu ein freud' ges Hoffen,
 Vertraue nur des Rechtes Macht!
 Es muss unterliegen
 Der Herrscher Gewalt,
 Und Freiheit wird siegen,
 Ihr Frühlicht schon strahlt. -

Seid uns're Brüder, uns're Freunde!
 Soll's sein: legt ab das National'!
 Gemeinschaftlich sei'n unsre Feinde:
 Nur Fürsten, Adel, Capital!
 Drum wollen wir ringen,
 Ihr Völker vereint,
 Dann werden wir zwingen
 Den tückischen Feind!

Anders, Lavirer.

(Deutsche Londoner Zeitung 4/12 1846)

DIE ARBEIT HOCH!

(Aufruf und Zuruf an verschiedene Stände.)

Die Arbeit hoch, weithin erschalle:
 Von Ost nach West, vom Nord zum Süd.
 Der Ruf zumal ist an Euch Alle,
 Euch, die Ihr seid des Wirkens müd' .
 Wo Faule sich gemächlich pflegen,
 Schall's, dass erhebt' des Mammons Thron;
 Doch wo sich fleiss'ge Hände regen:
 Schall es zum Ruhme und zum Lohn!
 Wer will der Erde Freud' geniessen,
 Den soll auch Arbeit nicht verdrriessen!

Die Arbeit hoch! soll uns entflammen
 Zu immer neuer Thätigkeit;
 Doch Trägheit wollen wir verdammen. -
 Hinweg, wer sich hier müssig zeigt.
 Die Arbeit hoch, ein ew'ges Regen
 Im unermess'nen Welten-All.
 Man sieht sich Welten fortbewegen,
 Wohl! Alles regt sich in dem Schwall.
 Hoch! Hoch! die Arbeit soll bestehen!
 Betrug und Wucher untergehen!

Die Arbeit hoch! Banditen, Diebe,
 Treibt euer Handwerk nur noch fort,
 (Wo ist Gerechtigkeit, wo Liebe?)
 Seid galgenfrei für jeden Mord. -
 Die Menschheit eine Mörderbande,
 Das Unrecht ward zur heil'gen That.
 Gereicht es uns denn nicht zur Schande?

Es raubt und mord' t der ganze Staat!
 Wenn Eigenthum sein Ende findet,
 Dies Laster dann von selbst verschwindet!

Die Arbeit hoch! Hört es Soldaten,
 Die mörderisch Ihr die Waffen führt; .
 Zwar heisst' s zum Schutz für Recht und Staaten,
 Doch fälschlich dieser Spruch euch ziirt:
 Zum Schutz des Wuchers, Geld und Kronen,
 Stützt Ihr die Ungerechtigkeit;
 Befestiget Tyrannen-Thronen,
 Und nährt die Feindschaft und den Streit.
 Wegwerfet Eure Mörder-Waffen,
 Vereint woll' n wir was Gutes schaffen!

Die Arbeit hoch! Ich frag' euch Fürsten,
 Die Ihr noch stolz das Zepter führt:
 Wer wird Euch dienen, biegehn, büersten,
 Wenn Freiheit, Gleichheit triumphirt?
 Ihr glaubt, zum Schwelgen sei das Leben
 Bestimmt für Euch und schwelgt Euch matt.
 Nur möcht' ich einen Rath Euch geben,
 Wenn Ihr seid voll und übersatt:
 Ein wenig mit der Arbeit plagen,
 Dann besser wird verdau' n der Magen.

Die Arbeit hoch! Hoch Freiheit! Schalle;
 Hoch Gleichheit! Hoch Gerechtigkeit!
 Macht Euch bereit, es kommt zum Falle,
 All' die Ihr hohe Herren seid.
 Wenn auf dem Richterstuhl einst sitzt
 Gerechtigkeit zu unserm Ruhm,
 Betrüger, Euch dann nicht mehr stützet
 Auf Adel, Rang und Eigenthum.
 Geehrt werd' Jeder, der sich mühet,
 Doch Habsucht, Herrschsucht Euch entziehet.

Die Arbeit hoch! Hört' s Sklaven, Knechte!
 Hört' s Pagen, Diener, Hof-Lakei' n!
 Die Ihr beraubt der Menschen Rechte,
 Gleich sollt Ihr Euren Herren sein.

Sollt nicht mehr unterthänig dienen,
 Wie Ihr es habt bisher gethan,
 Nicht mehr gehorchen ihren Mienen;
 Nein! fangt ein freies Wirken an.
 Erkennet doch des Menschen Würde
 Und tragt nicht mehr der Knechtschaft Bürde!

Die Arbeit hoch! Hört' s Vagabunden,
 Hör' es die ganze Bettelzunft;
 Durch Elend Eurer Pflicht entbunden,
 Seid Ihr doch Menschen mit Vernunft.
 Auch Ihr werd' t nützen dann auf Erden,
 Ihr sicherlich die Arbeit liebt.
 Auf, bittet nicht, mit Muth verlangt,
 Ihr sicher dann zum Recht gelangt!

Die Arbeit hoch! Hoch, Ackersleute,
 Die Ihr in Schweiss das Land bestellt.
 Die schönste Frucht wird noch zur Beute
 Dem Müss'gen durch Betrug und Geld.
 Oft müsst Ihr kümmerlich Euch nähren,
 Euch phisisch Leben nur bekannt,
 So Manches müsst Ihr ganz entbehren
 Höh' rer Genuss ist Euch verbannt.
 Ihr seid mit uns noch Geldes-Knechte,
 Doch hofft: wir komm' n zu unserm Rechte!

Die Arbeit hoch! Hört es Gelehrte,
 Ihr Förderer des Fortschritts seid,
 Euch fast die Welt bis jetzt entbehrte,
 Vom Irrthum Ihr sie nicht befreit;
 Die Menschheit in der Dummheit halten,
 Ist das denn Eure heil' ge Pflicht?
 Liesst Glauben, Unsinn sich entfalten.
 Den Fortschritt doch bezweckt Ihr nicht.
 Die Wissenschaft soll Wahrheit lehren,
 Nicht, wie bis jetzt, das Volk bethören!

Die Arbeit hoch! Hoch Musensöhne!
 Treffliches Beispiel uns anzieh:

Verschied' ner Einklang mehrt das Schöne,
 Erweckt den Drang zur Harmonie.
 Bei den erhab' nen Kunst-Gebilden,
 Sich schwelgend, gern der Geist verweilt,
 Drum soll der Mensch in Kunst sich bilden,
 Sie Lebens-Hochgenuss uns theilt.
 Die Kunst, der Arbeit höchste Stufe, -
 Ich, hoch die Kunst! begeistert rufe.

Die Arbeit hoch! hoch! wackre Brüder!
 Die Ihr oft wirket Tag und Nacht,
 Euch schallen meine Jubellieder
 Und Euch sei mein Toast gebracht.
 Durch eurer Hände fleiss' ges Regen
 Besteht der Erde Kunstgebäu,
 Entpriesst der Erde reicher Segen.
 Nur, Brüder, bleibt dem Wahlspruch treu:
 Das Eigenthum es muss vergehen,
 Und fester wird das Werk bestehen!

Die Arbeit hoch! Es wird bestehen,
 Wenn Alles in Ruin verfällt -
 Wird doch das Wirken nicht vergehen;
 In Thätigkeit besteht die Welt.
 Natur wirkt schaffend durch Verheeren,
 Auch unser Zweck wird nur erreicht,
 Das wir das Schlechte erst zerstören,
 Und dann Euch wirksam schaffend zeigt.
 Frisch auf! zum bessren Bau Ihr Brüder!
 Doch reisst zuvor das Alte nieder!
 Kraft! Muth! auf stosst den Becker an!
 Hoch Arbeit! hoch der Arbeitsmann!!!

(Norrlands-Posten 4/6 1847)

HAMMERFEST

In Europas fernstem Norden-Lande,
 Wo nur Seetang grünt am Klippen-Strande,
 Welchen des Polar-Meers Fluthen netzt.
 Wo der Fischer kühn durchfurcht die Wellen,
 Stürme oft des Botes Segel schwellen,
 Wenn zum Fange er die Garne setzt.

Da erhebt sich aus dem wilden Meere
 Kvalö, eine Insel, ihr zur Ehre
 Habe ich mein kurzes Lied geweiht.
 Denn es blühet hier in frischer Jugend
 Eine Stadt, und Volk von reiner Tugend,
 Das jetzt lebt in einer goldnen Zeit.

Gleich den Römern sind des Volkes Sprossen;
 Fremdlinge, die willig sich entschlossen,
 Hier zu leben. Wild noch die Natur. -
 Doch durch ihren Fleiss und reges Mühen
 Werden lieblicher bald Fluren blühen,
 Weiter pflanzen wird sich die Cultur.

Auf den grün bemoosten Alpen, Heiden,
 Wo des Finnen Rennthier-Heerden weiden,
 Der nichts wusst' vom wechselnden Genuss.
 Wie am Strand der Quenen schlichten Hütten,
 Doch ein Volk von biedern rechten Sitten,
 Es hat nur an Fischen Ueberfluss.

Da erscheint der Kaufmann und versendet
 Ihre Waaren, andere er spendet,
 Die er aus den fernen Ländern bringt.
 Schafft dem Volke bess' re Nahrung, Freuden,
 Stoffe um gemächlich sich zu kleiden.
 Und die Bildung schon empor sich schwingt.

Es beginnt ein reges thät' ges Leben,
 Flaggen die von hohen Masten schweben,
 Bietet sich dem Volk' ein Freudenfest.
 In den Häusern, - grün begrasste Dächer, -
 Kreist beim Mahle dann der volle Becher.
 Es erschallt ein Hoch dem Hammerfest.

Schwinge junger Löwe deinen Hammer!
 Schwinge ihn in deiner Werkstatt Kammer!
 Dass das Eisen sich den Schlägen beugt!
 Schaff es um zu nützlichen Geräthen.
 Schmied' es zu Harpunen, Nägeln, Dräthen
 Und was sonst uns Nutzen noch erzeugt.

Wehre Löwe deines Volkes Rechte.
 Wehr' es vor Despoten-Söldner-Knechte,
 Lange wie sein Treumuth nicht verlässt.
 Trotz' dem Einen-, wie dem Doppel-Aaren!
 Bleibe frei bis in den spätesten Jahren!
 Halte Löwe deinen Hammer fest!!

(Tromsö-Tidende 7/10 1847)

AN DEUTSCHLANDS DEMOKRATEN

In Frankfurt auf dem Bundestag
 Da sitzen Volksvertreter,
 Doch sind sie von dem schlecht' sten Schlag,
 Es sind nur Volkszertreter!
 Was haben sie bisher gethan?
 - Noch hängen sie an alten Wahn. -
 Die anderles' nen Hänse,
 Sie schnattern wie die Gänse.

Auf wackre Linke! scheid' aus
 Aus diesem Schwarm von Drohnen;
 Sie wollen noch das morsche Haus
 Mit Trägern lump' ger Kronen.
 Sie setzen einen oben an:
 Den erzherzoglichen Johann,
 Mit Macht, Gewalt versehen.
 Wie wird sich der nicht blähen?

Ha! Possenspiel und Narrethei
 Der alten Periode!
 Mit Herrschen sei es jetzt vorbei
 Es komm' jetzt aus der Mode.
 Die Barrikadenmänner Wiens
 Und die Gefallenen Berlins,
 Sie wollen keine Fürsten -
 Nach Freiheit war ihr Dürsten.

Der Reichsverweser ist jetzt da,
 Er bringt es zum Verwesen;
 Mit ihm die Fürsten fern und nah-

Dann Freiheit wird genesen!
 Hurrah! es geht noch Alles gut,
 D' rum, Brüder, fasset frischen Muth;
 Die Monarchie verweset,
 Die Republik geneset!

O deutsches Volk, wie hat man dich
 So schändlich stets belogen.
 Noch eh' der letzte Held verblich,
 Ward'st Du auf's Neu betrogen,
 Nein, Männer, duldet nimmermehr
 Das priv' legirte Henkersheer;
 Eh' wir uns lassen schänden,
 Woll'n wir im Kampfe enden.

Frisch auf! den Kampf den wagen wir
 Für Republik und Leben;
 Errung' nes nimmt man dort und hiert
 Auch hemmt man unser Streben.
 Gekämpft werd' mit neuer Gluth
 Für Freiheit, unser Gut und Blut.
 Wir werden es vollbringen,
 Die Republik erringen!

Lavierer Anders.

(Deutsche Londoner Zeitung 28/7 1848)

NACHSCHRIFT:

Heinrich / Albert August Anders - Ein sozialistischer Agent
in Schweden und Norwegen 1847

Am Sonntag, den 22. Mai 1847, sass ein deutscher Schriftsetzer in Uppsala und schrieb an einem Brief an den Bund der Gerechten in London. Er war ungefähr 45 Jahre alt und nach seiner Autobiographie von mittlerer Grösse und kräftigem Körperbau. Er hatte demnach breite Schultern, schütteres braunes Haar und blaue Augen, sowie einen grossen Bart. Ausserdem besass er ein Gesellenwanderbuch auf den Namen Heinrich (bei der Stockholmer Polizei: "Henrik") Anders ausgestellt. Wer er eigentlich war, blieb ungeklärt. Er war nämlich auch unter dem Namen Albert August Anders bekannt. Unter diesem Namen hat er Beschreibungen seiner Wanderungen durch verschiedene Teilen der Welt publiziert. Hierin gibt er an, aus Sachsen zu kommen, doch im Register der Stockholmer Polizei steht er als preussischer Staatsbürger verzeichnet. Als Geburtsstadt gibt er in seinen Büchern die Stadt Dresden an, doch in einer Notiz über ihn in der schwedischen Zeitung Norrlands-Posten wird seine Geburtsstadt mit Königsberg verzeichnet. Es gibt in Deutschland mehr als 20 Orte mit diesen Namen. Da jedoch die Identität der beiden "Anders" unzweifelhaft ist, darf man hoffen, das künftige Archivfunde eine Aufklärung der widersprüchlichen Angaben herbeiführen. Seiner Autobiographie zufolge war Anders in seiner Jugend Kaufmann in Dresden. Von dort war er seinen Kreditoren entflohen und hatte sich von den französischen Zuaven (d. h. der Fremdenlegion anwerben lassen. Diese eroberten und besetzten 1831 Algier. Ueber seine Abenteuer dort schrieb er sein erstes Buch, welches danach in revidierter Form in neuen Auflagen herauskam während Anders durch die weite Welt wanderte. Er versorgte sich durch verkauf seines Buches und seiner Lithographien mit

Motiven von Algier. Während seiner Reisen suchte er Kontakt mit originellen Persönlichkeiten und sammelte ihre Autographen in einem Album, das er an den Orten, an denen er sich aufhielt, vorzeigte. Im Frühjahr 1843 enthielt dies Album 4000 verschiedene Namenszüge. Als Anders am Ende des Jahres 1845 in London auftauchte, erregte er solches Aufsehen bei den Exildeutschen im sozialistischen "Bund der Gerechten", dass er von dem Vorsitzenden der Bundesleitung als Reisender und Dichter erwähnt wird, nämlich in einem Brief, den Karl Schapper im November 1846 an das von Karl Marx geleitete kommunistische Korrespondenzkomitee in Brüssel schrieb. Das beigefügte Gedicht ist leider verloren gegangen.

Im Anfang des Jahres 1847 hatte der Bund der Gerechten in London sonderbare Berichte aus Schweden erhalten. Jemand hatte mitgeteilt, dass die sozialistischen Idéen in Schweden grosse Fortschritte machten, "nur scheinen sie noch mit etwas Christentum gemischt zu sein, wie es auch bei uns anfangs der Fall war". Man plante die Gründung von Proletariervereinen in allen Teilen Schwedens, hiess es, und ein solcher Verein sei gerade in Stockholm gegründet worden. Um bei der Organisation mitzuhelfen, beschloss der Bund der Gerechten, einen Emissär nach Schweden zu entsenden. Für diesen Auftrag wählte man Anders, und der Brief, den er in Uppsala schrieb, enthält den ersten Rapport von seiner Reise. Er war mit andern Worten der erste sozialistische Agitator der Schweden besuchte.

Ogleich sowohl Marx als auch Engels schon Anfang des Jahres 1847 Mitglieder des Bundes der Gerechten waren, hatten sie noch keinen nennenswerten Einfluss auf die Ideologie des Bundes bekommen. Von grösserer Bedeutung war damals der christlich gefärbte "icarische" Sozialismus des französischen Utopisten Etienne Cabets. Er stellte sich eine friedliche Machtübernahme der Gesellschaft vor, wodurch man das Privateigentum abschaffte und ein Eigentumsgemeinschaft einführte. Diese Bewegung nannte sich darum kommunistisch, von Französischen "communauté" = Gemeinschaft, eine Bezeichnung, die auch die deutschen Organisationen angenommen hatten, und die um das Jahr 1850 herum der Benennung "Sozialdemokratie" Platz machen musste, bis der alte Terminus nach der russischen Revolution 1918 durch Lenin wieder-

eingeführt wurde.

Der Sozialismus, den Anders in Schweden zu verbreiten suchte, war also von der Art, die bei Marx unter der Bezeichnung "utopisch" eine Rolle spielt, und die später, durch das "Kommunistische Manifest" bekämpft wurde. Davon hatte Anders jedoch sicher keine Ahnung, als er am 25. März 1847 sein Gesellen-Wanderbuch bei der schwedischen Gesandtschaft in London viertel bekam. Er füllte seinen Ranzen mit sozialistischer Flugblättern und kam über Helsingör-Helsingborg nach Schweden hinein. Von dort wanderte er landaufwärts und war am 18. Mai in Stockholm. Hier nahm er mit den derzeitigen "Kommunisten" Kontakt - unter ihnen war z. B. der Antiquariatsbuchhändler Pär Götrek, sowie die Schneidergesellen Sven Trägårdh und Olof Renhult. Diese hatten kurz vorher eine eigene Bildungsorganisation gegründet, welche die "Skandinavische Gesellschaft" (Skandinaviska sällskapet) genannt wurde, weil den 1845 gegründeten Bildungsverein ("Bildningscirkeln") von bürgerlichen Intellektuellen beherrscht worden war. Es war vermutlich auf die Initiative von Anders zurückzuführen, dass sie nun eine heimliche politische Organisation mit Anschluss an Bund der Gerechten in London bildeten.

Am 22. Mai 1847 wanderte Anders weiter nach dem Norden. und von Uppsala schickte er seinen ersten Rapport vom Ergebnis dieser Reise. Dieser, sowie andere Reiseberichte, die Anders geschrieben hat, sind leider verlorengegangen, aber eine Zusammenfassung seiner Briefe an den Bund der Gerechten finden wir in einem lithographierten Rundbrief, den der Bund im September 1847 an alle seine Teilorganisationen sandte. Hier heisst es:

"Schweden. Von einem von hier abgeschickten Emissär welcher über Helsingöer nach Schweden gegangen war und das Land zu Fuss durchzogen hatte, erhielten wir einen Brief datirt Upsala den 23ten Mai. Derselbe hatte hier in London, da er sonst nichts besass, sein Ränzchen mit kommunistischen Flugschriften gefüllt, u. dieselben glücklich über die Grenze nach Schweden gebracht. - Er schreibt uns, er habe in allen Städten, wo sich deutsche Arbeiter befinden, dieselben in ihren Ateliers aufgesucht, unsere Schriften unter sie vertheilt u. mit seinen Lehren grossen Anklang bei ihnen gefunden. Leider konnte er, da er keine Arbeit

fand, nicht lange genug an einem Ort bleiben um Gemeinden zu gründen. In Stockholm überbrachte er der dortigen Gemeinde, (unserm kommunistischen Vorposten im Norden) die zwei ersten Schreiben der Centralbehörde u. flössten seine Nachrichten den dortigen Brüdern neuen Muth ein. Von Stockholm ging er nach Upsala, von da nach Gefle, wo er eine Zeitlang arbeitete u. ist jetzt auf dem Wege nach Umeå und Torneå. Ein kommunistischer Emissär unter den Lappen."

In Gävle bekam Anders eine Arbeitsstelle als Setzer bei Norrlands-Posten, einer Zeitung, die von dem ultraliberalen A. P. Landin herausgegeben wurde. Dieser war stark beeindruckt von den weiten Reisen, die Anders unternommen hatte, und am 4. Juni 1847 wurde in der Zeitung ein deutsches Propagandagedicht veröffentlicht: "Die Arbeit hoch!", von Anders verfasst, sowie eine Präsentation des Poeten, der unter dem Neben-Namen "Lavirer" auftritt:

"Dem nicht kleinen Anteil unserer Leser, der mit der deutschen Sprache vertraut ist, glauben wir einen Gefallen zu machen, indem wir dies kraftvolle und schöne Gedicht veröffentlichen. Der Verfasser des Gedichts ist seit einiger Zeit Setzer dieser Zeitungsdruckerei und, wie man aus der Tendenz des Gedichts ersehen kann, ein eifriger Vorkämpfer für eine soziale Reform. Der Nebenname "Lavirer" kommt von den weitgestreckten Reisen die er unternommen hat. Herr Anders verliess 1839 seine Vaterstadt Königsberg und begann damit sein Wanderleben, das sich über 3 Weltheile erstreckt, und die vielen Abenteuer, die er unterwegs erlebt hat, geben ihm einen Platz unter den bedeutenden Reisenden unserer neuen Zeit. Herr Anders hat u. A. folgende Länder besucht: Süddeutschland, die Schweiz, Sardinien, Oberitalien, Istrien, Kroatien, Ungarn, Siebenbürgen, die Bukowina, die Moldau, die Walachei, Serbien, die Türkei, Griechenland; von dort nach Asien; Adolien; Afrika: Ägypten, Nubien bis an den zweiten Nilfall; von dort über das Rote Meer bis nach Arabien, Palästina, Syrien, Kurdistan, Persien, Ostindien; von dort kam er im Herbst 1845 nach England, von wo aus er sich in diesem Frühjahr nach Schweden begeben hat, und zur Zeit ruht er sich für eine Zeit in Gefle aus. Man würde diese Wanderlust kaum für möglich halten, wenn sie nicht von Konsulats- und anderen Anzeichnungen in seinem Gesellenwanderbuch bewiesen

worden wären, wie auch von den übrigen Dokumenten, die er mit sich führt.

Kurz darauf wanderte Anders weiter hinauf in das nördliche Schweden. Ich habe keine Spur von ihm an den übrigen Orten die er besucht hat finden können, aber einer Nachricht im Rundbrief vom Bund der Gerechten zufolge hat er Umeå und Torneå besucht. Am 3. August 1848 wird ein verspäteter Reisebrief von ihm in Norrlands-Posten veröffentlicht, der in Hammerfest in Norwegen vom 20. September 1847 datiert ist. Eine Rückübersetzung hat folgenden Wortlaut:

"Ich kam am 31. Juli glücklich in Övertorneå an. Dort wurde der Weg, oder besser gesagt, die Reise, schwieriger, denn einen Weg gab es nicht mehr. Am Torneå-Fluss entlang musste ich mich durch das dichte Untergehölz des Urwaldes zwingen, und bald durch den Sumpf waten, bald über Nebenflüsse, während ich von unzähligen Insekten furchtbar geplagt wurde, z. B. von Mücken und Fliegen, sodass ich oft halb wansinnig vor Schmerz in den Dörfern ankam. Am 21. August erreichte ich Karesuando, wo ich das Vergnügen hatte, bei dem berühmten Botaniker und Philosophen Herrn Læstadius zu übernachten und seine Bekanntschaft zu machen. Von hier aus setzte ich meine Reise zu Fuß übers Gebirge fort, mich auf meinen Kompass verlassend, verirrte mich aber und kam, nachdem ich 7 Tage im Gebirge umhergeirrt war, ohne Menschen anzutreffen, - während welcher Zeit ich hauptsächlich von wilden Beeren lebte - am 4. September in Kvänangsbotn an. Reiste von dort nach Talvig (Alten), wo ich mich einige Tage aufhielt um dann eine Schiff Gelegenheit nach Hammerfest zu benutzen, wo ich am 17. September eintraf. Da in Anbetracht des nahenden Winters von hier aus keine Schiffe mehr nach Spitzbergen gingen, musste ich diese Reise aufschieben. Ich habe mich nun vollkommen von meinen Strapazen erholt, besonders darum weil ich überall von den Leuten so freundlich empfangen und aufgenommen worden bin. Am 17. und am 18. September hatte ich das Vergnügen, zum ersten Mal in meinem Leben die herrliche Aurora borealis zu sehen."

Ueber die Einsätze von Anders als sozialistischem Agitator in Schweden gibt es keine näheren Angaben. Die Berichte, die er während seiner Reise an den Bund der Gerechten (oder den "Bund der Kommunisten", wie er seit dem Kongress im Juni 1847 ge-

nannt wurde) sandte, sind in hellem Ton gehalten und sicher viel zu optimistisch. Aber das liegt wahrscheinlich nicht an ihm. Dem Kreis um Pär Götrek war es darum zu tun, in London Eindruck zu machen. Eine kurze Notiz aus Stockholm bei der Londoner Zeitschrift "Kommunistische Zeitschrift" von September 1847 spricht von grossen Erfolgen für den Kommunismus in Schweden, und das tut auch ein Stockholmer Brief, der am 26/5 1847 in der Zeitschrift von Etienne Cabet, "Le Populaire" in Paris publiziert wurde. Die Wirklichkeit war viel anspruchsloser. Jedoch wurde die Verbindung mit Bunde der Kommunisten von grösster Bedeutung für die schwedische Bewegung. Dadurch entstand die Programmschrift "Om proletariatet och dess befrielse genom den sanna kommunismen" (1847) und die erste schwedische Uebersetzung des Kommunistischen Manifests (schon im Dezember 1848).

In einem Rundschreiben vom Bund der Kommunisten wird erwähnt, dass man ebenfalls einen Emissär nach Norwegen entsandt habe, und es ist möglich, dass man damit Anders gemeint hat. Die einzigen Spuren seines Aufenthalts in Norwegen, die ich habe finden können, sind ein Gedicht an die Stadt Hammerfest, das am 7/10 1847 in Tromsö-Tidende eingeführt worden war, sowie ein grosser Auszug aus seinem Tagebuch, das er während seiner Reise geführt hat. Der Tagebuchauszug, von ausgesprochenen Lokalinteresse, berührt leider nur die Wanderung durch Norrbotten und Lappland nach Hammerfest und gibt also keine Antwort auf die Frage nach den politischen Kontakten, die Anders gehabt hat. Aber den Abschnitt, den die Tromsö-Tidende abdruckt, ist grossartig in seinem Reichtum der Einzelheiten.

Von Hammerfest kehrte Anders nach Schweden zurück, und schon Ende Oktober 1847 war er wieder in Stockholm, wo er die Redaktion des "Söndags-Tidningen" besuchte.

Von Schweden ist Anders nach London zurückgekehrt, wahrscheinlich um einen Reisebericht zu erstatten. Am 28/7 1848 wurde in der Deutschen Londoner Zeitung ein Gedicht von ihm publiziert: "An Deutschlands Demokraten". Später erscheint er auf Reise in der Schweiz, vielleicht im Auftrage des Bundes der Kommunisten. Nach den Revolutionsbewegungen des Jahres 1848 scheint er in London wohnhaft zu sein. Er hatte flüchtige

Kontakte mit Marx, und unter den deutschen Sozialisten bekam er den beinamen "Der Lappländer" als Andenken an die Schwedenreise. Das Tagebuch, das er während der Schweden- und Norwegenreise geführt hat, und das er so fürsorglich bewahrt hat während seiner Strapazen in den lappländischen Einöde, scheint verlorengegangen zu sein.

(Aus dem Schwedischen übersetzt von Ilse Gamby)

LIT T E R A T U R

Albert August Anders: Der europäische Nomade oder der teutsche Zuave auf Vorpost in der Umgebung von Algier. 3. Aufl. Grimma 1843.

Bert Andréas: Gründungsdokumente des Bundes der Kommunisten (Juni bis September 1847). Veröffentlichungen aus der Hamburger Staats- und Universitätsbibliothek, Band 7. Hamburg 1969.

Der Bund der Kommunisten. Dokumente und Materialien. Band 1, 1836-1849. Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED/KPdSU. Berlin 1970.

Erik Gamby: Pär Götrek och 1800-talets svenska arbetarrörelse. Stockholm 1978.

INNEHÅLL

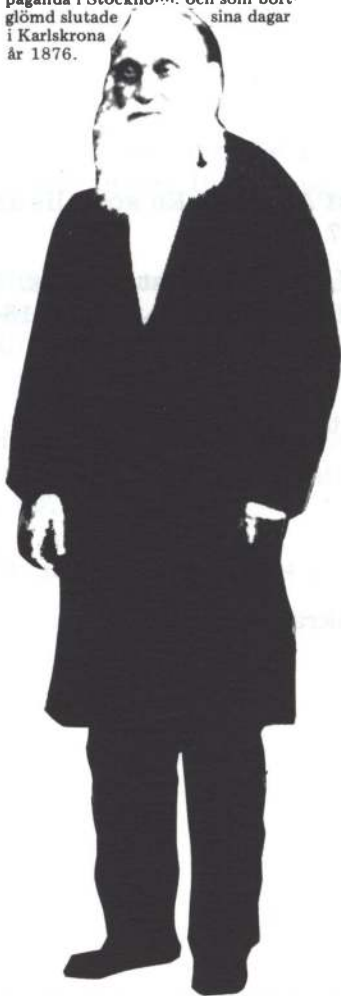
Erik Gamby:	
Heinrich/Albert August Anders. En socialistisk agent i Sverige och Norge 1847	5
Nachschrift: Heinrich/Albert August Anders. Ein sozialistischer Agent in Schweden und Norwegen 1847.	47
Heinrich / Albert August Anders:	
Fotvandring från Övertorneå till Hammerfest.	18
Krakaus' Verfall	37
Die Arbeit hoch!	39
Hammerfest	43
An Deutschlands Demokraten	45
Litteratur	54

Erik Gamby

PÄR GÖTREK

Även om August Palm är den svenska socialdemokratins portalgestalt så är det ett faktum att socialismen lång före honom var känd i Sverige och att de första arbetarorganisationerna kunde bygga på en kunskap om de socialistiska idéer som grundlagts av tidiga pionjärer.

En av dessa var Pär Götrek — bokhandlare och privatlärare som under 1830- och 1840-talen bedrev socialistisk propaganda i Stockholm, och som bortglömd slutade i Karlskrona sina dagar år 1876.

Erik Gamby
PÄR GÖTREK
III. Fotografier och teckningar
Inb.
Utkommer augusti — september

I början av år 1847 fick Bund der Gerechten i London, en tysk socialistisk organisation, vars mest prominenta medlemmar var Karl Marx och Friedrich Engels, underrättelse om att de socialistiska idéerna var på frammarsch i Sverige. Man planerade att upprätta proletärföreningar i alla delar av landet, hette det, och en sådan hade nyss bildats i Stockholm. För att hjälpa till med organisationsarbetet beslöt Londonföreningen att sända en socialistisk agent till Sverige. Härtill utsågs en tysk boktryckargesäll som genom vandringar i flera världsdelar hade förvärvat stora erfarenheter av fjärran länder. Utrustad med socialistiska flygblad vandrade han genom Sverige från Helsingborg i söder till Karesuando i norr. I Stockholm fick han kontakt med kretsen kring Pär Götrek och anslöt den svenska socialistiska rörelsen till Londonföreningen. Han fortsatte sedan till Hammerfest i Norge, och en skildring av hans vandring genom Norrbotten och Lappland publicerades i en norsk tidning. Där skildrar han bland annat sitt möte med Lars Levi Laestadius i Karesuando. De båda männen samtalande på latin med varandra.

I denna bok skildras den tyske konstförvantens märkliga livsöde och hans resa i Sverige som den förste representanten för den internationella socialismen som besökt vårt land.

BOKGILLET

Box 92 + S-753 37 Uppsala

Tierps Tryckeri AB 1978

DIS-Danmark

